

*Деменчук М. О.,**кандидат юридичних наук,**асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ ГІЛЦІ ВЛАДИ

Анотація. Розвиток міцної правової держави неможливий у разі наявності корупції в її органах. Сьогодні особливої актуальності ця проблематика набуває в рамках судової гілки влади. Визначення заходів боротьби із цим явищем і протидії цьому явищу в судах потребує комплексного дослідження причин його існування. Аналіз наукових думок і факторів, які сприяють поширенню корупції, дав змогу зробити висновок щодо можливості їх об'єднання в декілька груп: політичну, правову, економічну, організаційну та соціально-психологічну.

Політична група охоплює фактори, пов'язані з діяльністю керівництва держави, чинною ідеологією, спрямованою на зміцнення системи судоустрою, статусу суддів, підвищення їх авторитету й рівня довіри до них. Указана група факторів безпосередньо впливає на економічну та правову групи. Щодо економічної, то така залежність зумовлюється тим, що саме держава фінансує матеріально-технічне забезпечення суду та суддів, сприяє проведенню заходів з підвищення їхніх професійних і морально-етичних якостей. Отже, у разі визнання керівництвом держави недоцільності існування незалежної системи судоустрою буде зведено нанівець будь-яке фінансування з Державного бюджету. Правова група факторів пов'язана з наявністю нормативно-правового підґрунтя, передусім законів, для будь-яких антикорупційних заходів і дій. Негативним є той факт, що з 2018 р. в Україні відсутній єдиний акт, який би визначав пріоритетні напрями діяльності в цій галузі. Наявність же самостійних програм окремих органів має позитивний характер, проте варто пам'ятати, що спочатку має бути затверджена загальнодержавна програма, а локальні – мають будуватися на ній. Організаційна група факторів, які сприяють розвитку корупції, пов'язана з можливістю роботи в органах судової гілки влади осіб із колишніх бізнесових чи кримінальних кіл, які переслідують власні інтереси або інтереси третіх сторін. Як наслідок, виникає загроза внутрішній незалежності суддів. Щодо останньої, тобто соціально-психологічної групи, уважасмо її найскладнішою, тому що вона пов'язана з морально-етичними категоріями, які мають суб'єктивний та оціночний характер.

Усі фактори, що сприяють корупції, діють як окремо, так і разом, посилюючи один одного. Крім того, вони характеризуються такими ознаками, як систематичність, масовість, суспільна шкідливість, комплексність і системність.

Ключові слова: корупція, суд, судова влада, система судоустрою, антикорупційна програма, антикорупційна стратегія.

Постановка проблеми. Уже протягом тривалого часу протидія корупції визнається першочерговим завданням в Україні. Невдалі спроби боротьби з нею зумовлюють постійне реформування законодавства, створення нових органів або вдосконалення вже наявних. Корупційні прояви є наріжним

каменем у діяльності всієї системи судоустрою, правоохоронних і правозахисних органів. Незважаючи на незначне покращення ситуації у 2018 р., у 2019 р. Україна послабила свої позиції в рейтингу сприйняття корупції, утративши два бали та посівши 126 місце. Для порівняння, найближчі до нас європейські сусіди займають значно кращі позиції: Польща посіла 41 місце, Словаччина – 59 місце серед 180 інших держав [1]. Указана ситуація свідчить про безрезультатність проведених дій і неспроможність української влади змінити ситуацію на краще. Існування корупції в таких масштабах у державі, яка визнає себе соціальною, демократичною та правовою, у якій найвищою соціальною цінністю є особа, її життя, честь і гідність, неприпустимо. Корупція шкодить на лише окремій особі, обмежуючи її конституційні права і свободи, вона порушує дію принципу верховенства права загалом, зменшує рівень довіри населення до влади, рівень поваги до неї та готовність виконувати обов'язкові приписи дій.

Зазначимо, що деякі аспекти проблематики корупції в органах державної влади, у тому числі в судовій гілці влади, досліджено такими вченими та практиками, як Н.М. Бакаянова, В.В. Долежан, Н.В. Глинська, О.М. Овчаренко, Ю.Є. Полянський, І.О. Кісліцина, М.Г. Колодяжний, В.М. Кравчук, Н.О. Кравченко, Л.М. Лобойко, О.І. Марочкін, Л.М. Москвич, С.В. Прилуцький, В.І. Іванюк, О.Г. Шило. Праці вищенаведених науковців створили достатнє теоретичне підґрунтя для проведення власного дослідження.

Метою статті є визначення факторів, що впливають на рівень корупції в державі, і заходів, що потребують ужиття для якісної протидії корупції в судовій гілці влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення будь-якого явища неможливе без дослідження причин, що сприяють його існуванню та розвитку. У зв'язку з цим уважасмо за необхідне окреслення причин виникнення й існування корупції в судовій гілці влади. Загалом, замість поняття «причина» корупції, досить часто використовуються такі терміни, як «детермінанта», «передумова» та «фактор». Незважаючи на те що вони мають деякі семантичні відмінності, усі вони використовуються для позначення певного явища, яке зумовлює або породжує корупцію в державі.

Звернемо увагу, що однією з найвагоміших причин корупції в судах вважається наявність у суддів широкого кола повноважень, що надані їм законом, і їх використання не на користь держави та (або) суспільства, а у власних інтересах. Такі повноваження отримали назву дискреційних (із лат. *discretio* – це вирішення посадовою особою або державним органом зарахованого до їхньої компетенції питання на власний розсуд у порядку реалізації дискреційної влади) або «суддівського розсуду» [2, с. 44].

Грунтовне дослідження правових факторів, що впливають на розвиток корупції в судах, здійснено Л.М. Москвич. Учена пропонує об'єднати правові фактори у дві групи – об'єктивні й суб'єктивні.

До першої групи (пов'язані з недосконалістю законодавства, що регламентує проходження справи скрізь судову систему) авторка зараховує неточність наявних у законі формулювань, зумовлених недосконалістю законодавчої техніки, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й різного використання оціночних понять; брак єдиних стандартів правової технології забезпечення якості судових рішень; допустимість дискреційних повноважень, непрозорість механізму прийняття певних процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій; недоліки в організації діловодства в суді з питань розподілу справ між суддями, направлення рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також ужиття інших організаційних заходів; недоліки правової регламентації статусу суддів і працівників суду, особливо стосовно зобов'язань суддів щорічно подавати для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру.

До другої групи Л.М. Москвич зараховує низький рівень професійної культури та правосвідомості носіїв владних повноважень – суддів, а також працівників апарату суду [3, с. 154–155].

На думку фахівців Консультативної ради європейських суддів, причини, що впливають на корупцію в судовій владі, мають зовнішній (неправомірний вплив ззовні судової гілки) та внутрішній характер. Як наслідок, вони можуть бути об'єднані в чотири групи: структурні, економічні, соціальні й особисті. Погоджуємося, що досить часто два або більше факторів є тісно взаємопов'язаними [4]. Особливу увагу європейськими фахівцями приділено зовнішньому впливу. Указане зумовлюється тривалим структурним дисбалансом або існуванням такої ситуації, коли механізм стримування та протидія не діє або є ослабленим. Відзначимо, що європейська спільнота неодноразово наголошувала саме на необхідності забезпечення незалежності судової влади (не лише зовнішньої, а й внутрішньої) з боку держави як запоруки неупередженості, цілісності судової системи. Крім того, неодноразово наголошувалося на відсутності прозорості в діяльності судової гілки влади. Указане зумовлюється запобіганням доступу до інформації, що стосується судової системи та полегшує корупційну поведінку. Підтримаємо точку зору, що судова система з постійно високим ступенем прозорості й добросовісності є найкращим захистом від корупції. Подібну точку зору висловлює О.Т. Кузьменко та Н.Л. Дроздович, відповідно до якої саме принцип прозорості має особливе значення для формування правової культури населення [5, с. 32]. У свою чергу, І.Я. Фойницький вважає, що гласність судового розгляду – одна з найкращих гарантій правильності судового провадження, адже, діючи на очах усіх, суд має сильну мотивацію поставитися до справи з найбільшою увагою та вчинити так, щоб не було докорів суспільства [6, с. 33].

Не можна залишити поза увагою погані умови праці суддів, зокрема недостатню зарплату й соціальні виплати, погану інфраструктуру й обладнання, що може мотивувати суддю легше прийняти пропоновану послугу. З указаною точкою зору погоджуємося частково, власна точка зору щодо цього буде обґрунтована дещо пізніше.

Крім того, значно досліджено й такі фактори:

- толерантність до корупції в суспільстві загалом, що пов'язано з існуванням поганого клімату в самій судовій владі;
- суб'єктивні міркування, що пов'язані з особистим просуванням і просуванням по службі, які можуть зробити суддю байдужим до ризику упередженості в певній справі.

На підставі вищеведеного вважаємо за можливе об'єднати причини корупції в декілька великих груп. Розглянемо кожну з них окремо:

1. Політична група. Указана група залежить від панівної в державі ідеології, спрямованої на загальний розвиток держави й окремих її інститутів, у тому числі системи судоустрою (або на гальмування такого розвитку). Водночас саме від правлячої верхівки в державі залежить рівень, якість і плідність співпраці з міжнародними та європейськими установами, вивчення зарубіжного досвіду з протидії корупції та можливості його запозичення до національної системи. На нашу думку, указаний фактор також безпосередньо впливає й на послідовність дій і рішень державних органів. Як приклад можна навести ситуацію з Верховним Судом і Конституційним Судом України, який нещодавно прийняв рішення щодо неконституційності ліквідації Верховного Суду України. Верховний Суд запрацював 15.12.2017, а тому прийняття подібного рішення через два роки здається досить дивним, особливо враховуючи той факт, що створення нового Верховного Суду вважалося ключовим елементом реформи 2016 р.

2. Економічна група. Указана група тісно пов'язана з політичними факторами, адже заможність держави та можливість фінансування судів і сприяння проведенню заходів з підвищення професійних і морально-етичних якостей для суддів багато в чому залежить від витрат, передбачених у Державному бюджеті на кожний рік. На нашу думку, недоцільно звертати увагу на низький рівень заробітної плати суддів, адже, відповідно до чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оклад судді місцевого суду становить 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року, а для судді апеляційного суду та вишого спеціалізованого суду – 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Зазначимо, що станом на 01.01.2020 розмір прожиткового мінімуму становить 2102 грн. Проте заслуговує на увагу факт відсутності належного облаштування судів і зал судових засідань особливо в населених пунктах, значно віддалених від великих міст.

3. Правова група. Ця група також прямо залежить від першої, адже саме законодавчий орган влади, тобто Верховна Рада України, створює правове підґрунтя для будь-яких антикорупційних заходів держави. Відзначимо, що у 2017 р. закінчила свою дію антикорупційна стратегія, передбачена Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.». У подальшому розроблено Проект Закону України про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 р., який у черні 2019 р. відкликано. Будь-яку іншу альтернативу не запропоновано, отже, можна зробити висновок, що з 2018 р. в Україні відсутній єдиний акт, який би визначав пріоритетні напрями діяльності держави в цій галузі. Зміна керівництва в липні 2019 р. зумовила певні зрушення, унаслідок яких презентовано проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (антикорупційна стратегія) на 2019–2023 роки» (далі – Стратегія).

Указана Стратегія мала комплексний характер і врегулювала діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції та запобігання корупції в різних сферах. Так, наприклад, передбачені положення щодо фінансування політичних партій і передвиборної агітації на загальнодержавних і місцевих виборах, діяльності публічного сектору, доступу до публічної інформації, державного регулювання економіки тощо. Звернемо увагу, що в рамках сфери юстиції та внутрішніх справ значна увага приділялася усуненню корупційних ризиків у діяльності суддів, забезпеченню їхньої добросовісності, підвищенню самостійності, підконтрольності, професійності й відповідальності.

Протягом перших місяців після її презентації в науковому співтоваристві лунали думки щодо її якнайшвидшого прийняття через певну політичну лояльність. Незважаючи на це, станом на березень 2020 р. в Україні досі відсутня єдина антикорупційна стратегія. Указана ситуація видається нелогічною не лише у зв'язку з тим, що проблема корупції в Україні потребує негайного вирішення, а й урахувавши той факт, що окремі державні органи розробляють власні програми. Як приклад можна навести Антикорупційну програму Державної міграційної служби України на 2020–2022 р., затверджену Наказом від 28.02.2020, або Антикорупційну програму Державної прикордонної служби на той самий період часу. Крім того, на початку березня Державна судова адміністрація України надала для громадського обговорення проект Антикорупційної програми Державної судової адміністрації України на 2020–2021 рр. Уважаємо таку ініціативу загалом позитивною, проте вказані акти мають базуватися на єдиній загальнодержавній антикорупційній програмі, урахувати закладені в ній ідеї та пропозиції.

4. Організаційна група. Фактори цієї групи полягають у можливості роботи в органах судової влади осіб з бізнесових чи кримінальних кіл, які переслідують власні інтереси або інтереси третіх осіб. Крім того, подібна ситуація може призвести до погрози порушення внутрішньої незалежності суддів.

5. Соціально-психологічна група. До факторів соціально-психологічного характеру можна зарахувати лояльне ставлення до проявів корупції, моральну та професійну деформацію, корисливість тощо. Указана група є найскладнішою для вивчення, адже моральність, усвідомлення таких категорій, як «добро» і «зло», знаходяться поза межами правового регулювання (крім того, значна кількість понять цієї сфери є оціночними та мають суб'єктивний характер). Певний орієнтир суддям у професійній діяльності надає Кодекс суддівської етики, у якому передбачено обов'язок суддів дотримуватися високих стандартів поведінки з метою зміцнення віри громадян у чесність, незалежність, неупередженість і справедливість суду.

Висновки. Корупція є небезпечним соціальним явищем, а фактори, що її зумовлюють, характеризуються систематичним характером (накопичення прогалин у законодавстві, систематичний брак фінансування), масовістю (учинення дій значною кількістю осіб), суспільною шкідливістю (становлять загрозу для всього суспільства та мають негативний вплив на всі сфери життя) і комплексністю або системністю (фактори різних груп можуть діяти як окремо, так і в сукупності, посилюючи дію один одного). Незважаючи на різноманітність факторів, голов-

ним серед них вважаємо рівень правової культури та правового виховання людини, що належить до соціально-психологічної групи. На нашу думку, така ситуація зумовлюється тим, що будь-який державний інститут або орган, будь-який суд – це все ж таки лише люди, які в них працюють, тому вкрай необхідно приділяти увагу правовому вихованню ще на стадії навчання особи до початку власної професійної діяльності.

Література:

1. Україна опустилася в рейтингу сприйняття корупції. *Українська правда*. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2020/01/23/7238184/>.
2. Логвиненко М.І., Дігтяр А.О. Дискреційні повноваження суддів як корупційний ризик у судовій владі. *Судова апеляція*. 2015. № 3 (40). С. 43–49.
3. Москвич Л.М. Корупційні детермінанти в судовій системі України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 153–162.
4. Колішній В. Європа дала поради, як запобігти корупції в мантиях та змінити ставлення суспільства до Феміди. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/135621-evropa_dala_poradi_yak_zapobigti_korupcii_v_sudoviy_sistemi.html.
5. Кузьменко О.Т., Дроздович Н.Л. Принципи гласності кримінального судочинства і формування довіри громадян до суду. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 10 (182). С. 31–36.
6. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Т. 1 / под ред. А.В. Смирнова. 607 с.

Demenchuk M. On the issue of corruption in the judicial branch of power

Summary. The development of a strong law-based state is impossible in the case of corruption in its bodies. Nowadays, this issue of the corruption within the judicial branch of power got negative tendencies. Thus, determining measures to combat and counteract this phenomenon in the courts needs a comprehensive study of the causes of its existence. The analysis of scientific opinions let as to make conclusion that all factors can be united into several groups: political, legal, economic, organizational and socio-psychological.

The political group combines factors related to the activities of the government and existing ideology, aimed at strengthening the judicial system and the status of judges etc. This group has a direct impact on the economic and law groups. Regarding economic, such dependence is conditioned by the fact that the state finances all support of the courts and judges. As the result, if the state leaders doesn't recognize the necessity of an independent judicial system, any funding from the State budget will be nullified. The law group of factors is associated with the existence of a legal basis, first of all – laws, for any anti-corruption activity in the state. Organizational group connects with situations when former businessman or persons from criminal circles start their work inside judicial system. It creates additional risks to judges and courts independence. With regard to the last, the social-psychological group, it is considered as the most difficult group because it is related to the moral-ethical categories and features of the persons which in any way related to the process of administration of justice.

It is determined that all the factors contributing to corruption are distinguished by such features as: repeatability, massness, social harm, complexity and systematic nature.

Key words: corruption, court, judiciary, judicial system, anti-corruption program, anti-corruption strategy.